

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 23^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 1972

“ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1821 ”

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ Κ. ΓΡΗΓ. ΚΑΣΙΜΑΤΗ

Ἀπὸ τὸν Ἑσωτερικὸν Κανονισμὸν τῆς Ἀκαδημίας καὶ διὰ τοῦ ἄρθρου 14 αὐτοῦ ὁρίζεται ὅτι ἡ Πανηγυρική Συνεδρία τῆς 25^{ης} Μαρτίου εἶναι ἀφιερωμένη, ἀφ’ ἐνὸς μὲν εἰς τὴν ἐπέτειον τῆς ἀνιδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας, ἀφ’ ἑτέρου δὲ εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, διὰ τὸν ὅποιον, κυρίως, ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας ὀφείλει νὰ εἴπῃ τὸν προσήκοντα λόγον.

Εἶναι ἡ σύνθεσις αὐτῇ τῶν δύο ἐπετειῶν, τοῦ μεγάλου ξεσηκωμοῦ τοῦ Ἑθνους καὶ τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ κορυφαίου πνευματικοῦ Κέντρου τῆς Ἀρχαιότητος, ἀπόδειξις ὅχι μόνον τῆς βουλήσεως τοῦ νομοθέτου, διότι αὕτη πολλάκις ἔχει μεταβατικὴν ἰσχύν, ἀλλὰ κ υ ρ ί ω ς τῆς πεποιθήσεως τοῦ Ἑθνους καὶ τῆς πίστεως τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως αὐτοῦ ὅτι ἡ πνευματικὴ ἀκμὴ τῆς πατρίδος εἶναι διηνεκῶς συνυφασμένη μὲ τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνα αὐτοῦ.

Καὶ περὶ τῆς μὲν π ρ ὶ ὥ τ η ς πτυχῆς τοῦ ἑορταστικοῦ διπτύχου τοῦ καθιερωμένου διὰ τοῦ ἀναφερθέντος ἄρθρου 14 τοῦ Κανονισμοῦ, ἡ Ἀκαδημία ἐπρονόησε ἐφέτος, ἀφ’ ἐνὸς μὲν προβαίνουσα εἰς ἔκθεσιν τῶν ἐκδόσεων αὐτῆς εἰς τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν μεγάλην αἴθουσαν δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ. Εἰς τὴν ἔκθεσιν αὐτὴν παρακαλῶ νὰ μεταβῶμεν μετὰ τὸ τέλος τῆς παρούσης πανηγυρικῆς συνεδρίας. Ἀφ’ ἑτέρου δ’ ἀποφα-

σίσασα τὸν ἑορτασμὸν τῆς πεντηκονταετηρίδος ἀπὸ τῆς ἀνιδρύσεως αὐτῆς, πεντηκονταετηρίδος, συμπιπτούσης μὲ τὴν 25^{ην} Μαρτίου 1976.

Τῆς δευτέρας πτυχῆς, τοῦ πανηγυρισμοῦ, δηλαδή, τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀνεξαρτησίας, ἔπescen εἰς τοὺς ἰδικούς μου ὤμους, ὡς προέδρου τῆς Ἀκαδημίας, τὸ βάρος.

Εἶναι δὲ τὸ βάρος μέγα. Διότι δὲν ὑπάρχει μορφή τοῦ λόγου δυσχερεστέρα ἀπὸ τὸν πανηγυρικόν. Ὁ Ἰσοκράτης ἀπeshολήθη ἐπὶ δέκα ἔτη διὰ νὰ συντάξῃ τὸ ἀπαράμιλλον μνημεῖον τῆς Ἀθηναϊκῆς δόξης, ὡς θεμελίου τῆς πανελληνικῆς ἐνότητος, τὸν «Πανηγυρικόν» του. Καὶ ὁ μεγαλόπνευστος «Ἐπιτάφιος» τοῦ Ἠγέτου τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας, δὲν γνωρίζομεν μὲν πόσον ἀπeshχόλησε τὸν Περικλῆ, ἀσφαλῶς ὅμως, ἡ μορφή ὑπὸ τὴν ὁποίαν μᾶς τὸν παρέδωσε, «δίδαγμα ἔσαι» τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων, ὁ Θουκυδίδης, δὲν εἶναι ἔργον μιᾶς στιγμῆς.

Διότι ἀκριβῶς αὐτὴ εἶναι ἡ δυσκολία τοῦ πανηγυρικοῦ. Δὲν πρέπει νὰ εἶναι παφλασμὸς λόγων καὶ λέξεων ἔντεχνος — ἢ καὶ ἄτεχνος — συναρμογή. Πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τοὺς συναισθηματισμοὺς καὶ ὁ ἔπαινός του νὰ εἶναι ἔλλογος. Νὰ προκαλῇ ὄχι δάκρυα, ἀλλὰ σκέψιν. Νὰ ἀφίνη εἰς τὸν σκεπτόμενον ἀκροατὴν ὕλην πρὸς συλλογισμόν, συλλογισμόν ἐλεύθερον. Διότι ὅπως εἶπεν ὁ Βελεστινλῆς «ὅποιος συλλογᾶται ἐλεύθερα, συλλογᾶται καλά».

Καὶ ἡ δυσκολία γίνεται μεγαλύτερη ὅταν πρόκειται νὰ ἐπαινεθῇ — καὶ νὰ ἀναλυθῇ — ἓνα γεγονὸς πολὺπλευρον, μὲ ῥίξας πὺν ὑπερβαίνον τὰ ἴδια τὰ πράγματα, μὰ καὶ μὲ συνεπείας πὺν ὑπερφαλαγγίζον κατὰ πολὺ καὶ τὸ «συμβεβηκὸς» καὶ τὸ «ἐνδεχόμενον», ἵνα κατ' Ἀριστοτέλη ὁμιλήσωμεν, δηλαδή καὶ τὸ ἐκάστοτε ὁρατὸν ἢ προβλεπόμενον μέλλον. Ἐνα γεγονὸς πὺν ἐπιδέχεται πολλὰς ἐξηγήσεις — καὶ εἶναι ὅλες σωστές. Δι' αὐτὸ βλέπομεν ὅτι γίνεται κάθε φορὰ ἀντικείμενον ἐρμηνειῶν πὺν εἶναι περισσότερον σύμφωνες μὲ τὰς ἀντιλήψεις ἢ καὶ τὰ ἰδεολογικὰ συμφέροντα τῶν ἐρμηνευτῶν, κατ' ἀποκλεισμόν ὅλων τῶν ἄλλων, καὶ σμικρύνεται ἔτσι ἡ ἀξία του ὡς

θεμελιώδους ιστορικοῦ φαινομένου, πανευρωπαϊκῆς ἂν μὴ καὶ παγκοσμίου σημασίας.

Καὶ ἦτο ὁ Ἑλληνικὸς ξεσηκωμὸς γεγονὸς παγκοσμίου σημασίας.

Ἦτο. Καὶ εἶναι. Καὶ π ρ ὁ ς τ ᾶ ἔ ξ ω καὶ π ρ ὁ ς τ ᾶ ἔ σ ω.

* * *

Πρὸς τὰ ἔξω π ρ ὶ τ ο ν. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος ἐπεκράτει σύγχυσις ἰδεῶν. Καὶ ἡ σύγχυσις αὕτη ἦτο, ὅπως πάντοτε ὅταν συναντᾶται εἰς τὴν Ἱστορίαν, ὅ π ω ς σ ῆ μ ε ρ ο ν π.χ., ἐπώδυνη ἐγκυμοσύνη νέων δημιουργιῶν. Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις εἶχεν ἤδη γκρεμίσει τὰ εἶδωλα. Ἀλλ' ἡ βαθεῖα ἐπεξεργασία τῶν συνθημάτων της, ποὺ ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ 16^{ου} αἰῶνος μὲ τὴν ἀναγέννησιν τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν, διὰ τὴν ὁποίαν ὑπῆρξαν βασικὸς συντελεστὴς οἱ Ἕλληνες λόγιοι ποὺ κατέφυγον εἰς τὴν Δύσιν, καὶ ὠδηγήθη εἰς τὴν ὠρίμανσιν μὲ τὴν ἐργώδη καλλιέργειαν τῆς ἐγκυκλοπαιδείας, δὲν κατώρθωσε νὰ ὁλοκληρωθῇ ἀπὸ τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν, ὥστε νὰ γίνουν τὰ συνθήματα ταῦτα τρόποι πρακτικῆς ζωῆς. Ὅλαι αἱ ἐπαναστάσεις ἀναγκάζονται νὰ ὑ π ε ρ τ ο ν ῖ σ ο υ ν τὴν σημασίαν τῶν ἰδανικῶν, χωρὶς νὰ ἀναζητοῦν ἢ καὶ νὰ προβλέπουν τὰ σκοτεινὰ των σημεῖα, τὰς ἐπιπτώσεις των καὶ τὴν πρακτικὴν των ἐφαρμογὴν. Ἐστερημένα ἀπὸ τὸν ἀπαραίτητον πραγματισμὸν τὰ ἰδανικὰ καταλήγουν εἰς ἀλλόκοτους κενοὺς μύθους, ποὺ οἰστρηλατοῦν μὲν ἴσως προσκαίρως τὰς μάζας ἢ ἐπιτρέπουν τὴν ἐκμετάλλευσιν ἀπὸ τὰ ἰδιοτελεῖ συμφέροντα, δὲν ἀπλώνουν ὅμως τὰς ρίζας ποὺ εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς νέας κοινωνίας, πρᾶγμα ποὺ ἐπιδιώκουν ἀρχικῶς αἱ Ἐπαναστάσεις, ὅ τ α ν ἀ ξ ῖ ζ ο υ ν εἰς τὴν κ ρ ῖ σ ῖ ν τ ῆ ς Ἱ σ τ ο ρ ῖ α ς τ ὸ ν τ ῖ τ λ ο ν αὐτόν.

Ἔτσι ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις ἐξεσφενδόνισε μὲν τὸ τριπτυχον «Ἐλευθερία - Ἰσότης - Ἀδελφότης», τὸ ὅποῖον ἐγαλβάνισε ἐπὶ δεκαετηρίδας τοὺς λαούς, εἰς τὸ τέλος ὅμως ὠδήγησε, μὲ ἀ ρ γ ὸ ν δ ἔ ρ υ θ μ ὸ ν, καὶ μετὰ πολυώδυνον κύησιν, εἰς τὴν ἐπικράτησιν εἰς τὴν

Δύσιν μιᾶς μόνον ἀξίας ἐκ τοῦ τριπτύχου αὐτοῦ, τῆς ἐλευθερίας ὡς πολιτικῆς πράξεως. Διότι ἡ ἐλευθερία ὡς ἰδανικὸν καί, ἀκόμη, ὡς διεκδίκησις εἶναι συνηρημένη μετὰ τὴν φύσιν καὶ μετὰ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἡ ἀξία ὅμως αὐτὴ ὠδήγησε, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς της εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, εἰς τὴν ἐπίτασιν τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος. Καί, φυσικά, εἰς τὴν αὐτόματον γένεσιν τῶν ἀντιδράσεων, πὺν ἐσφυρηλάτησαν σιγὰ - σιγὰ ἓνα ἄλλον κυρίαρχον μῦθον, συνηρημένον αὐτὸν ὅχι πλέον μετὰ τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐξ ἴσου συνυφασμένον μετὰ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἰδανικὸν τῆς ἰσότητος, τὸν μῦθον τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε τὸ σύνθημα τῆς ἄλλης μεγάλης Ἐπαναστάσεως, τοῦ αἰῶνος μας αὐτῆς, τῆς Ρωσικῆς.

Φυσικά, ὅπως ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις δὲν ἐπέτυχε νὰ καθιερώσῃ τὴν πραγματικὴν ἐλευθερίαν, παρὰ τὴν θυσίαν τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀδελφότητος, ἔτσι καὶ ἡ Ρωσικὴ δὲν ἐπέτυχε τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην, παρὰ τὴν θυσίαν τῆς ἐλευθερίας. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ὠδήγησε μετὰ μακρὰν ἐπεξεργασίαν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ συστήματος τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας, πολιτεύματος κατὰ θεμελιώδη βάσιν ἀριστοκρατικοῦ καὶ ἀξιοκρατικοῦ, πὺν προϋποθέτει καθ' ἑαυτήν, ὅχι βέβαια τὸν στραγγαλισμὸν, ἀλλὰ τὴν ἐνσυνείδητον πειθάρχῃσιν τῆς ἐλευθερίας καὶ εἰς τὸν πολιτικὸν ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν οἰκονομικὸν — ἰδίως δὲ εἰς αὐτὸν — τομέα, ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις δὲ αὐτὰς δὲν εὗρέθη μέχρι τοῦδε τελειότερον πολίτευμα, ἡ δευτέρα ὅμως δὲν γνωρίζομεν ἀκόμη εἰς ποῖον κοινωνικὸν καὶ οἰκονομικὸν σχῆμα θὰ ὠδηγήσῃ, διότι διέρχεται τὴν φάσιν τῶν παιδικῶν ἀσθενειῶν τῆς ἀναπτύξεώς της, συρρικνουμένη ἐσωτερικῶς μὲν ἀπὸ τὴν ἔντονον ἀστικοποίησίν της, ἐξωτερικῶς δὲ ἀπὸ τὴν κρίσιν τοῦ ἐπεκτατισμοῦ, ἐθνικοῦ καὶ ἰδεολογικοῦ, εἰς ὅλας της τὰς προσφύσεις.

Εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν τῶν ἐργωδῶν κνοφοριῶν ἐξεργάγῃ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις. Καὶ ἀπέδειξε κάτι τὸ ὅποῖον εἶχε λησμονηθῇ, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ναπολέοντος καὶ τὴν συγκρότησιν τῆς Ἱερᾶς

Συμμαχίας. Τὸ κάτω αὐτὸ εἶναι ἡ αἰωνία ἀλήθεια ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἀκλόνητα καθεστῶτα. Ὅσον περισσότερον αὐταρχικὰ εἶναι, τόσον περισσότερον εἶναι εὐθραυστα.

Οὐδεὶς ἐφαντάζετο ὅτι ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία θὰ ἐνικᾶτο ἀπὸ μίαν φούχταν ῥαγιάδων. Ἀλλὰ οἱ ῥαγιάδες αὐτοὶ ἦσαν Ἑλλήνες. Καὶ εἰς τὸ τέλος ἐπίστευσαν καὶ αὐτοὶ ὅτι δὲν εἶναι ῥαγιάδες.

Καὶ ἄλλοτε εἶχε χάσει μάχας ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἡττηθῇ. Μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου, ἠπείλησε καὶ πάλιν τὴν Δύσιν καὶ διετήρησε τὴν Κύπρον, τὴν ὁποίαν εἶχε πρὸ ὀλίγου σφετερισθῇ. Καὶ ἀπὸ τὸν σφετερισμὸν αὐτόν, διὰ τὸν ὁποῖον πολλοὶ εἶναι οἱ αἵτιοι — διότι πολλάκις οἱ ἄνθρωποι, κυριαρχούμενοι ἀπὸ τὸν κοντόφθαλμον φανατισμὸν τους, καθίστανται προδόται τοῦ μέλλοντος τῆς φυλῆς των — ἀπὸ τὸν σφετερισμὸν, λοιπόν, αὐτὸν ἀρχίζουν τὰ ἀνιστόρητα βάσανα τῆς ἐλληνικῆς Μεγαλονήσου.

Ὅλαι αἱ προσπάθειαι τῶν Ἑλλήνων μὲ τὰς ἐξεγέρσεις των, ἀλλὰ καὶ τῶν Δυνάμεων τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ρωσίας μὲ τὰς δολοπλοκίας των, δὲν κατώρθωσαν νὰ κρημνίσουν τὸν θρῶνον τῆς Τουρκίας ὡς μεγίστης Δυνάμεως. Ἴσως οἱ ἴδιοι οἱ Τοῦρκοι ἔχασαν μετὰ τὴν Ναυπάκτον τὴν ἐσωτερικὴν πίστιν εἰς τὴν δυνάμιν των, ἡ ὁποία εἶχεν ἐνδεχομένως κλονισθῇ καὶ ἐνωρίτερον, εἰς τὰς πύλας τῆς Βιέννης, ἀλλὰ, ἡ πολιτικὴ των τέχνη, δεδοκιμασμένη πάντοτε ἕως σήμερον, κατώρθωσε νὰ διατηρῇ τὴν ἐπίφασιν τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἀκμῆς

Τὸ φοβερὸν τραῦμα τὸ κατέφεραν εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν οἱ Ἑλλήνες. Διὰ τοῦτο, δηλαδὴ καὶ διὰ τοῦτο, ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις εἶναι κοσμο-ἱστορικῆς σημασίας γεγονός. Βεβαίως, τὸ ἐγχείρημα δὲν ἦτο εὐκόλον. Βεβαίως, ἡ νίκη πολλάκις διεκυβεύθη ἀπὸ τὰς συνήθεις ἀθλιότητας τῶν φρικτῶν ἐλαττωμάτων μας. Βεβαίως, τὸ εὐρωπαϊκὸν φιλελληνικὸν ρεῦμα ἔδωσε φτερὰ εἰς τοὺς ἀγωνιζομένους καὶ ὠδήγησε εἰς τὸ Ναυαρίνον εἰς οὐσιαστικὴν ἀνυπακοὴν τῶν συμμαχικῶν στόλων εἰς τὰς κυβερνήσεις των. Τὸ γεγονός ὁμῶς μένει. Καὶ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα. Ὑστερα ἀπὸ θυσίαις ἀμέτρητες,

ἀπὸ ἡρωισμοὺς ὑπεράνθρωπους, ἀπὸ ὀλακαντώματα ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἡ Ἑλλὰς ἔγινε ἐλεύθερη. Καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν, ὅπως εἰς τὴν ζωὴν, «*Τὰ στερεὰ τιμοῦν τὰ πρῶτα*».

Εἶπα ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ὑπῆρξε ἱστορικὸν γεγονός παγκοσμίου σημασίας καὶ διότι ἐκλόνισε ὀριστικῶς τὸ δέος τῶν λαῶν καὶ τὴν πίστιν εἰς τὸν μῦθον τοῦ ἀκλονήτου τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Δὲν συνῆλθε αὕτη πλέον διὰ μακρὸν χρόνον ποτέ, ὡς δύνανται παγκοσμίου σημασίας.

* * *

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον ὁ λόγος αὐτὸς ποὺ καθιερώνει τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν ὡς ἱστορικῆς σημασίας γεγονός. Ὁ ξεσηκωμὸς τοῦ '21 εἰσέφερε εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης ἀρχικῶς, καὶ τοῦ Κόσμου ἔπειτα, μίαν ἄλλην ἔννοιαν, τὸν πατριωτισμόν.

Βλέπομεν σχεδὸν πάντοτε εἰς τὴν ἱστορίαν νὰ ἐναλλάσσωνται δύο ρεύματα κρατικῶν καὶ κοινωνικῶν δημιουργιῶν. Τὸ ἓν εἶναι διασπαστικόν, τὸ ἄλλο ἐνωτικόν. Καὶ συνήθως τὰ ρεύματα αὐτὰ δὲν ξεκινοῦν ἀπὸ θετικὰς ἰδεολογίας, ἀλλ' εἶναι συνέπειαι τῆς ἐξεγέρσεως ἢ τῆς κατακραυγῆς κατὰ τοῦ παρόντος. Συνειδητοποιοῦν μὲ ἀντιθετικὰς μορφὰς τὴν αἰωνίαν ἀνάγκην τῆς ἀλλαγῆς. Εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Ἀστεων ἐνωρὶς ἤρχισε νὰ μεταβάλλῃ περιεχόμενον μὲ τὰς συμπολιτείας, τὰς συμμαχίας καὶ τοὺς ἀγῶνας πρὸς κυριαρχίαν τῶν Ἀθηνῶν ἢ τῆς Σπάρτης. Τὸ συγκεντρωτικὸν φαινόμενον εἶχε προηγηθῇ εἰς τὴν Ρώμην καὶ ὠδήγησεν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρθρωσιν τοῦ κόσμου. Μετὰ ταῦτα, τὰς μεγάλας αὐτοκρατορίας, τὴν ῥωμαϊκὴν, τὴν ἐλληνοβυζαντινὴν καὶ τὴν γερμανικὴν διεδέχθησαν τὰ μικρὰ φεουδαρχικὰ ἢ φυλετικὰ κρατίδια. Ἀπὸ τοῦ Μεσαίωνος ἤρχισε, μὲ τὴν μάχην τῆς Μοναρχίας κατὰ τοῦ φεουδαρχισμοῦ, τὸ συγκεντρωτικὸν ρεῦμα. Μὲ τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν τὸ ρεῦμα ἐστράφη πρὸς στιγμὴν πρὸς τὰ ὀπίσω, διὰ νὰ συντεθῇ εἰς νέαν

μορφήν μὲ τὴν κοσμοκρατορίαν τοῦ Βοναπάρτη. Ἄλλ' ἡ νέα αὐτὴ μορφή πού ἦτο συγχρόνως διασπαστικὴ εἰς τὴν βάσιν, διότι ἐπεκαλεῖτο τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἀλλὰ συγκεντρωτικὴ εἰς τὴν κορυφήν διότι ἐξετύλιγε τὴν ὀπτασίαν τῆς κυριαρχίας, ἐστηρίχθη διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, ὡς συνόλου κοινωνικοῦ, μὲ διακριτικὸν θεμέλιον τὴν ἐθνικὴν του ὁμοιογένειαν. Οὕτως ἐξεπῆδη ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικοτήτων, τὴν ὁποίαν προσεπάθησε νὰ χαλιναγωγήσῃ ἡ Ἱερὰ Συμμαχία στηριζομένη εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς παθητικῆς νομιμότητος.

Ἡ Γαλλικὴ ὁμως Ἐπανάστασις καὶ ὁ Κορσικανὸς δαυλὸς τῆς εἶχον ἤδη ἀνοίξει τοὺς ἀσκοὺς τοῦ ἰδανικοῦ. Καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικοτήτων ἐκυριάρχησε ὁλόκληρον τὸν 19^{ον} αἰῶνα, κυρίως εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε προσλάβει ἄλλο περιεχόμενον, οὐσιαστικώτερον. Δὲν ἦτο κρῦον δόγμα λογικῆς κατασκευῆς. Ἐγινε πύρρος ἀγάπης καὶ φλόγα ἐλευθερίας. Διότι τὸ Ἔθνος ἔγινε πατρίς. Ὅχι ἡ μικρὰ πατρίς τῶν ἀρχαίων μας προγόνων. «Πατρὸς καὶ μητρὸς κ.λ.», οὔτε ἡ πολιτικὴ πατρίς τοῦ Ρουσσώ καὶ τοῦ Νταντὸν ἢ τοῦ Saint-Just, πού ἔλεγε ὅτι «πατριῶται εἶναι μόνον ὅσοι ὑπηρετοῦν τὴν Δημοκρατίαν», ἀλλ' ἡ πατρίς πού δένει τὸ παρὸν ἐνὸς λαοῦ μὲ τὸ παρελθὸν καὶ πού ὠθεῖ σὲ κάθε θυσίαν διὰ τὸ μέλλον.

Ἡ νέα ὁμως ἔννοια ἦτο ἀσαφής. Ἐχρειάζετο διὰ νὰ γίνῃ κτῆμα τῶν νέων καιρῶν, ἅπτων καὶ ἀδιάβλητον παράδειγμα. Καὶ ἀκόμη οἰκοδόμησιν, ἐπάνω εἰς τὴν ἀνασυρομένην ἀπὸ τὴν ἀσάφειαν νέαν πραγματικότητα, μιᾶς ἰδέας, μιᾶς πίστεως, ἐνὸς φλογεροῦ σημάντρου, πού νὰ συναρπάξῃ τὴν ψυχὴν τῶν λαῶν, πού, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς Πολιτείας καὶ τοῦ Ἔθνους, ὅχι μόνον νὰ χωρίζῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνώνῃ τοὺς λαοὺς, πού ἐγίνετο πλέον προφανές ὅτι εἰς τὴν Εὐρώπην τοῦλάχιστον, μὲ τὴν ἐπικρατοῦσαν βιομηχανικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἐπανάστασιν, ἐκαλοῦντο εἰς ἀναπότρεπτον, ἀλλὰ καὶ ἀδυσώπητον

συνεργασίαν. Τὸν πύραυλον αὐτόν, φλογερὸν καὶ ἀκτινοβόλον, ἔδωσαν εἰς τὸν Κόσμον οἱ Ἑλληνες.

* * *

Τῆς πατρίδος ὁρισμὸς δὲν ὑπάρχει. Αἱ μεγάλαι ἔννοιαι ποὺ ὅταν ὑπάρχουν εἶναι «ἀξίαι καθ' ἑαυτάς» δὲν ἐπιδέχονται ὁρισμοὺς «κ' οὐδεὶς οἶδεν ἔξ ὅτι φάνειεν». Τὸ δίκαιον κανεῖς ποτὲ — οὔτε οἱ Ρωμαῖοι — ἤμπόρεσε νὰ τὸ ὁρίσῃ.

Καὶ ἂν τὸ δίκαιον συνδέεται μὲ τὸν κοινωνικὸν ἄνθρωπον, εἶναι δηλαδὴ γενικόν, ὁ πατριωτισμὸς εἶναι προνόμιον τῶν λαῶν ἐκείνων πού, εἴτε εἶναι ἔθνη ἐνιαῖα ἢ Κράτη εἴτε ὅχι, ἔχουν τὴν δικαιολογημένην συνείδησιν ὅτι πηγάζουν ἀπὸ μίαν πολυαίωνην ἱστορίαν καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτὴν τὴν σ υ ν ε χ ί ζ ο υ ν.

Ἄλλοι λαοὶ δημιουργοῦν ἐκ τῶν ὑστέρων μίαν τέτοιαν πίστιν ποὺ τοὺς κεντρίζει εἰς τὴν δημιουργίαν.

Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς γνωρίζει ἐξ ὑπαρχῆς, ὅτι δὲν χρειάζεται νὰ ἐφεύρῃ τίποτε ἐκ τῶν ὑστέρων διότι ἔχει παρελθόν, δηλαδὴ ἱστορίαν, ὅτι συνδέεται μὲ αὐτὴν καὶ ὅτι τὴν συνεχίζει. Ἐξ ὀνόματος αὐτῆς τῆς ἱστορίας, αὐτῆς τῆς πίστεως καὶ αὐτοῦ, ἃς εἴπωμεν τὴν λέξιν, τοῦ πατριωτισμοῦ, ὕψωσε τὸ λάβαρον τῆς ἀνταρσίας κατὰ τοῦ δυνάστου του. Καὶ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἐδημιουργήθη ὁ φιλελληνισμός. Καὶ αὐτὸν εἰσέφερε εἰς τὴν πολιτικὴν κονίστραν τῆς Εὐρώπης μὲ τὴν Ἐπανάστασίν του καὶ μὲ τὴν νίκην του. Τὸν πατριωτισμόν. Ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τοῦ πατριωτισμοῦ ἔγιναν αἱ πολιτικαὶ καὶ πολεμικαὶ ἀναζητήσεις τοῦ 19^{ου} αἰῶνος καὶ αὐτὸν ἐπεκαλέσθη, παραποιοῦσα ὁμῶς τὰ δεδομένα του, ἡ μαρξιστὴν διαλεκτικὴ, θέτουσα μὲν καὶ αὐτὴ ὡς βάσιν τὴν «Ἀνάγκην» τῶν προγόνων μας, ἀλλὰ τοποθετοῦσα εἰς τὴν πάλην τῶν τάξεων, εἰς τὸ στιγμιαῖον παρόν, τὴν ἔννοιαν τῆς πατρίδος. Οὕτως, ἐνῶ ὁ πατριωτισμὸς ὁδηγεῖ κατ' ἀνάγκην πρὸς τὴν συγκέντρωσιν, ὁ μαρξισμὸς ὁδηγεῖ κατ' ἀνάγκην πρὸς τὴν

διάσπασιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν θέλει νὰ διαφύγῃ διὰ τῆς οὐτοπίας μιᾶς νέας ἀταξικῆς κοινωνίας.

Αὐτὴ ἡ εἰσφορὰ τῶν Ἑλλήνων εὐρίσκεται, ὅπως ὑπηνέχθη πρὸ ὀλίγου, καὶ εἰς τὴν βάσιν τῆς Ἑνώσεως τῆς Εὐρώπης. Ὁρθῶς — καὶ μὲ πόσῃν γλαφυρότητα — ὁ σεβαστός μας συνάδελφος κ. Γεώργιος Μαριδάκης, ἐκφωνῶν πρὸ εἴκοσι ἐνὸς ἀκριβῶς ἐτῶν ἀπὸ τὸ ἴδιον τοῦτο βῆμα τὸν πανηγυρικὸν τῆς 25^{ης} Μαρτίου, ἐτόνιζεν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνότητος.

Εἶναι ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἑνότης μί α μ ο ρ φ ῆ π α τ ρ ι ω τ ι σ μ ο ὺ. Ἀλλὰ δὲν ἔχει μόνον ἡ μορφὴ αὐτὴ τοῦ πατριωτισμοῦ, τὴν ἀ ρ ν ῆ - τ ι κ ῆ ν ὅψιν ποὺ εἶχεν ἄλλοτε καὶ ἴσως, ἀπὸ τινων πλευρῶν, ἔχει καὶ σήμερον διὰ π ο λ λ ο ὺ ς, τ ῆ ν ἄ μ υ ν α ν κ α τὰ τ ῶ ν β α ρ - β ᾶ ρ ω ν τῆς Ἀσίας ἢ τῆς Ἀνατολῆς, ἔχει ἀκόμη εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἰλιγγιώδους τεχνικῆς προόδου ὡς στόχον καὶ τὴν ἄ μ υ ν α ν τ ο ὺ ἀ ν θ ρ ῶ π ο υ καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ κατὰ τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας τῆς μηχανῆς, ποὺ ὁδηγεῖ εἰς τὴν πολιτιστικὴν ἢ πολιτικὴν ἀπάθειαν καὶ ποὺ κινδυνεύει ἔτσι νὰ μεταβάλλῃ ἡμᾶς πλέον, εἰς βαρβάρους, πού, δυστυχῶς διὰ τὸν ποιητὴν τῆς παρακμῆς, δὲν εἶναι καθόλου «μία κάποια λύσις».

Καὶ πέραν τούτου ἔχει πλέον καὶ τὴν θετικὴν τῆς πλευρᾶν. Ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τοῦ 1972 ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἑνότης παρουσιάζεται μὲ ἄλλο προῖσμα.

Ὅ,τι πρὸ εἴκοσι τριῶν ἐτῶν ἐνεφανίζετο ὡς ὄραμα πηγάζον ἀπὸ τὴν λογικὴν τῆς Ἱστορίας, ἀλλὰ θολωνόμενον ἀπὸ τὴν νεφέλην τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνικιστικῶν ἀντινομιῶν, σήμερον προσλαμβάνει βαθμηδὸν ὑπόστασιν ποὺ δημιουργεῖ μὲν νέα προβλήματα, ἀποτελεῖ ὅμως ζέουσιν πραγματικότητα. Εἴμεθα πράγματι μακράν, ἴσως αἰῶνας μακράν, ἀπὸ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1949 ὅταν, εἰς τὸ Στρασβοῦργον, ὠραματιζόμεθα — καὶ ὑπῆρξα μεταξὺ τῶν ἐνθουσιωδῶν, ἀλλὰ καὶ ἐνεργῶν αὐτῶν ὠραματιστῶν — τὴν ὀπτασίαν μιᾶς Εὐρώπης ἡνωμένης, καὶ εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ εἰς τὸν οἰκονομικὸν καὶ εἰς τὸν πνευ-

ματικὸν τομέα. Ἄλλ' εἵμεθα δίπλα εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς οἰκονομικῆς Ἑνώσεως τῆς Εὐρώπης διὰ τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς, Ἑνώσεως ποὺ διασπᾷ βαθμυδὸν τὸ σύνορον τῆς ἀπλῆς τελωνειακῆς Ἑνώσεως, καὶ βαδίζει πρὸς τὴν θεμελίωσιν γενικωτέρων πολιτιστικῶν καὶ πολιτικῶν ἀξιῶν. Καὶ ἡ ἔνωσις αὐτὴ κινδυνεύει νὰ παρουσιάσῃ τ ρ ο μ α κ τ ι κ ᾶ ς ἀντινομίας, διότι ἡμπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ῥῆξιν μεταξὺ τῶν πλουσίων καὶ τῶν πτωχῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης μὲ ὅλας τὰς ἐξ αὐτῆς διαλυτικὰς συνεπείας. Εἵμεθα πλέον μακρὰν ἀπὸ τὴν ἐπιταγὴν τῆς ἀμύνης κατὰ τῶν βαρβάρων, ὁ ἐκ τῶν ὁποίων κίνδυνος ἀπεμακρύνθη καὶ παριστάμεθα ἀδύναμοι θεαταὶ τῶν ἐσωτερικῶν μας διχονοιῶν. Εἶναι καὶ αἱ διχόνοιαὶ αὐταὶ σὰν τὰς διχονοίας ποὺ τοσάκις εἰς τὴν Ἱστορίαν κατέστρεψαν τὸν Ἑλληνισμόν, διότι ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸν ἀληθινὸν πατριωτισμὸν τὰ Κράτη — καί, ὅπερ χειρότερον, τοὺς ἡγέτας των — καὶ κατακαλύπτουν τὸ κάλεσμα τῆς Εὐρώπης. Ἐνα κάλεσμα, τὸ ὁποῖον ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν μὲ τὸν χρωστῆρα τοῦ *Christian Griepenkerl* ἐνθυμίζει εἰς πάντας μὲ ὅλην τὴν ἀνθρωπίνην ἀλληγορίαν του.

* * *

Τὸ κάλεσμα τῆς Εὐρώπης εἶναι ἡ προμηθεϊκὴ πρόκλησις πρὸς τὴν μοῖραν, εἴτε ἡ μοῖρα λέγεται Ζεὺς εἴτε ἔχει τὸ ὄνομα τῶν Τιτάνων. Προσέξατε τὴν σειρὰν τῶν ὀκτὼ τοιχογραφιῶν ποὺ κοσμοῦν τὴν αἴθουσαν εἰς τὴν ὁποίαν εὕρισκόμεθα. Ἀρχίζουν ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ, παρουσιάζουν τὴν ἐπανάστασιν τῶν Τιτάνων κατὰ τοῦ Διὸς — θὰ ἐλέγομεν σήμερον κατὰ τοῦ κ α τ ε σ τ η μ έ ν ο υ —, ἐμφανίζουν τὴν δημιουργίαν ἐνὸς τρίτου παράγοντος, τ ο ὦ ἀ ν θ ρ ὡ π ο υ, ποὺ πλαστοουργεῖται μὲ τὸν πηλὸν καὶ τὸ πῦρ ἀπὸ τὸν Προμηθεά καὶ ζωντανεύει μὲ τὸ νέκταρ ποὺ τοῦ προσφέρει ἡ Ἀθηνᾶ, προχωροῦν εἰς τὴν συντριβὴν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Τιτάνων μὲ τὴν βοήθειαν ἐνὸς ἐξ αὐτῶν, τοῦ Προμηθεὸς ἀκριβῶς, κατὰ τοῦ ὁποίου ὁμῶς στρέφεται μετὰ ταῦτα καὶ ὁ Ζεὺς, διότι ὁ Προμηθεύς, αἰώνιος αὐτὸς δημιουργός, δὲν ἐβοήθησε εἰς τὴν συντριβὴν τῶν Τιτάνων διὰ νὰ καθιερώσῃ

νέον αὐθέντην, ἐξολοθρευτὴν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ διὰ τοῦτο σύρεται δεσμώτης εἰς τὸν Καύκασον. Ἀλλὰ καὶ ὑφιστάμενος τὸ μαρτύριον τοῦ ἀετοῦ πὺν κατατρώγει τὸ ἥπαρ του, ἐξακολουθεῖ νὰ προκαλῇ τὸν Δία — καὶ τὴν μοῖραν — καὶ εἰς τὸ τέλος νικᾷ. Διότι πάντοτε ἐπέρχεται εἰς τὴν ἀλληγορίαν τῆς ἱστορίας ἢ λύσις. Εἴτε εἶναι κάθαρσις, εἴτε εἶναι σύνθεσις. Εἰς τὴν πορείαν ὅμως πρὸς τὴν σύνθεσιν — ἢ τὴν κάθαρσιν — οἱ ἀδύνατοι θυσιάζουσιν ἑαυτοὺς ὅταν δὲν θυσιάζωνται ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ὁ Χείρων ἀπαρνεῖται τὴν ἀθανασίαν καὶ ἀσπάζεται τὸν θάνατον. Καὶ εἰς τὸ τέλος, εἰς τὸν πίνακα ἄνωθεν τῆς θύρας, ἢ σύνθεσις ἐπέρχεται. Ὁ Ζεὺς, οἱ Θεοί, οἱ ἀπελευθερωθέντες Τιτᾶνες καὶ ὁ Προμηθεύς, ὁ νικητῆς τῆς μοίρας καὶ δημιουργοῦ τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ τῆς ἀλλαγῆς, ἐργάζονται διὰ τὴν δημιουργίαν ἐνὸς καλύτερου Κόσμου.

Αὐτὴν τὴν προμηθεϊκὴν ἀναγέννησιν τοῦ Κόσμου καλεῖται νὰ ἐπιτύχῃ, μὲ τὸ ξεπέρασμα τῶν ἰδιαιτέρων συμφερόντων κάθε ἔθνους καὶ κάθε τάξεως καὶ μὲ τὴν συντριβὴν τῶν Τιτάνων, τῆς ἀντιδρασσεως κάθε μορφῆς ἀλλὰ καὶ τῆς τυραννίας κάθε μορφῆς, ἢ σημερινῇ Εὐρώπῃ. Εἰς τὴν σύνθεσιν τὴν ὁδηγεῖ ὁ πύρινος δάκτυλος τοῦ προμηθεϊκοῦ μύθου, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ φιλογενὴς ἰδρυτὴς τοῦ Μεγάρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἠθέλησε νὰ κοσμηθῇ ἡ μεγάλη αἴθουσα τοῦ Ἀνωτάτου Πνευματικοῦ Ἰδρύματος τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος, ὡς δεῖγμα τῆς συνεχείας τοῦ ἀρχαίου κλέους, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐλληνικῆς πνευματικῆς δημιουργίας, πὺν ἔθεσε τὸν ἐλεύθερον ἄνθρωπον κριτὴν καὶ κυβερνήτην, καὶ θεῶν καὶ ἀνθρώπων, μὲ μόνον του ὅπλα τὴν σκέψιν του καὶ τὸ θάρρος του.

Ὁ αἰώνιος Ἑλληνισμὸς ὀλοκληρῶναι ἔτσι τὴν εἰσφορὰν του εἰς τὴν δημιουργίαν ἀλλὰ καὶ τὸν συγχρονισμόν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, τοῦ ὁποίου, ὅπως εἶπεν ὁ σοφὸς μας συνάδελφος, ἐξέφρασε τὰ πρῶτα σκιρτήματα, ἀλλὰ καὶ ἔθεσε τὰ πρῶτα θεμέλια ὁ ἐθνικός μας ξεσηκωμὸς τοῦ 1821.

Τὴν ἰδίαν αὐτὴν ἔννοιαν τοῦ πατριωτισμοῦ θὰ συναντήσωμεν καὶ κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς σημασίας τῆς ἐθνεγερσίας π ρ ὀ ς τὰ ἔ σ ω.

Τὸ θεμέλιον τοῦ πατριωτισμοῦ εἶναι, ὅπως ἐσυνειδητοποιήθη μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, ὁ λαϊκὸς ὀπτασιασμὸς τῆς μακραίωνος συνεχείας. Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας ἐπίστευσαν βαθέως ὅτι εἶναι συνεχισταί, ὅχι μόνον τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἡ διαμάχη πὺν ἐκκυριάρχησε καθ' ὅλην τὴν διαδρομὴν τῆς βυζαντινῆς περιόδου μεταξὺ Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ καὶ εἶχε καταλήξει πολλάκις εἰς τρομερὰν ἀδελφομαχίαν, παρὰ τὰς προσπαθείας, ὅχι μόνον τῶν Βασιλέων, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχόντων, οἱ ὅποιοι ὑπέκειντο πάντοτε εἰς τοὺς Βασιλεῖς, εἶχεν ἤδη κτίσει ἀπὸ τοῦ 7^{ου} αἰῶνος τὰς βάσεις μιᾶς συνθέσεως πὺν κατέστη ὁμως κοινὴ λαϊκὴ συνείδησις, κυρίως εἰς τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Χρόνους βαθείας ἐπεξεργασίας τῆς λαϊκῆς ψυχῆς καὶ διὰ τοῦτο χρόνους δ η μ ι ο υ ρ γ ί α ς, τοὺς ὁποίους ἐπιγραμματικῶς εἶχε χαρακτηρίσει ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ὡς « χ ρ ὀ ν ο υ ς α ἰ χ μ α λ ω σ ί α ς καὶ ὅ χ ι δ ο υ λ ε ί α ς τ ο ῦ Γ έ ν ο υ ς ».

Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, διεκήρυξεν ὁ Κοραῆς τὸ 1803, δὲν ἐδουλώθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀλλ' εὐρίσκεται ἀπὸ αἰώνων, καὶ πρὸ δηλαδὴ τῆς πτώσεως τῆς Βασιλευούσης, εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν μὲ αὐτούς. Εἶναι δηλαδὴ *prisonnier de guerre et non esclave*. Εἰς αὐτὴν τὴν κρουσταλλίνην φράσιν ἐνσωματοῦται ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν χρόνων τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως. Καὶ ἔχει διπλὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν, ὁ μὲν Μέγας Διδάσκαλος τοῦ Γένους εἶπε μὲ τοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ διαμορφουμένου διεθνoῦς δικαίου τῆς ἐποχῆς, σήμερον ὁμως δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν μὲ τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐμπειρίαν πὺν μᾶς κατέλιπον δύο περίπου αἰῶνες θαυμάτων καὶ ταλαιπωριῶν τῆς ἱστορίας μας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἱστορίας τῶν λαῶν.

Καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ ἄλλοι λαοὶ ὑπῆρξαν πολλάκις ἐξ ἀτυχημάτων ἐξωτερικῶν ἢ ἐσωτερικῶν αἰχμάλωτοι, ἀλλ' ὅχι πάντοτε δοῦλοι. Δοῦλοι ὑπῆρξαν μόνον ὅσοι ἐδέχθησαν τὴν μοῖραν των, εἴτε διότι, καὶ

τοῦτο εἶναι τὸ συνηθέστερον, ὃ ἐν εἶχαν τὴν συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς των συνεχείας, εἴτε διότι ἔδωσαν εἰς τὸν πατριωτισμὸν των ἄλλο περιεχόμενον, ἂρνητικὸν συνήθως, πὺν τοὺς ὠδήγησε εἰς τὴν ὑποταγήν.

Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ἀπέκτησαν τὴν συνείδησιν τῆς ἱστορικῆς των συνεχείας. Διὰ τοῦτο εἰς αὐτοὺς πρῶτους ἐφ' οὗ τω σεν ἡ ἔννοια τοῦ πατριωτισμοῦ. Οἱ Εὐρωπαῖκοι λαοὶ ἀργότερον, ὅπως εἶπα ἀνωτέρω, κατέκτησαν τὴν μεγάλην αὐτὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ἐσυνειδητοποίησαν μὲ τὸν ξεσηκωμὸν μας.

* * *

Ἄλλ' ἡ Τουρκοκρατία ἀπεκάλυψε ἐν συναρτήσει μὲ τὸν πατριωτισμὸν, δηλαδή μὲ τὴν πεποίθησιν εἰς τὴν συνέχειαν τῆς κρατικῆς ὑποστάσεως τῆς Ἑλλάδος, καὶ μίαν ἄλλην, σὺγχρονον αὐτήν, ἔννοιαν. Τὴν ἔννοιαν τῆς ἐνεργοῦ νομιμότητος. Οἱ Ἕλληνες ἐπίστευσαν ὅτι ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία συνεχίζετο. Καὶ ὅτι ἀντιπρόσωπος τοῦ Αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου ἦτο ἡ Ἐκκλησία, ὡς κατ' ἐντολήν αὐτοῦ ἡγέτις τοῦ αἰχμαλώτου Γένους.

Τὸ ἔθνος ὀφείλει πολλὰ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν του. Οὐδέποτε ὁμως εἶδε τὴν Ἐκκλησίαν ὡς αὐτοτελὴ πολιτικὴν ἐξουσίαν. Ἡ βασικὴ πολιτικὴ διαφορὰ μὲ τὸν Παπισμὸν εἶναι αὐτή. Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χῶρον ὑπῆρξε πάντοτε εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Γένους ἐντολοδόχος τοῦ Ἑλληνος Αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου. Δὲν εἶλκε τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τὸν Τοῦρκον ὅπως οἱ Ἡγεμόνες τῶν παραδουναβίων χωρῶν, πὺν ἀπέβλεπαν εἰς τὴν ἀνδρυσιν μιᾶς πολυεθνικῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Οὔτε καὶ ἀνέλαβε δι' ἀνταρσίας τὴν ἐξουσίαν. Ὅπως εἰς τὸ Βυζάντιον ἦτο ὑποτεταγμένη εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, ἔτσι καὶ εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν κατ' ἐξυπακουομένην διαταγὴν τοῦ Αὐτοκράτορος, φέρεως καὶ ἐμβλήματος τοῦ Ἑλληνικοῦ πλέον καθαρῶς πατριωτισμοῦ, συνεχιστοῦ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, πὺν ἀναζητεῖ ἀκόμη ἡ γοργόνα, ἀνέλαβε νὰ διαφυλάξῃ τὸ Γένος μέχρις ὅτου «πάλι μὲ χρό-

νους μὲ καιροῦς» θὰ ξαναζωντανέψῃ ὁ μαρμαρωμένος Βασιλιᾶς. Αὐτὴ εἶναι ἡ σύγχρονος ἔννοια τῆς νομιμότητος,

Δὲν ἔχει ἡ ἔννοια αὕτη καμμίαν σχέσιν μὲ τὸ πρακτικὸν δόγμα ὅτι ἡ κατάκτησις ἢ ἡ ἐπανάστασις, ἐφ' ὅσον ἐπικρατήσουν, δημιουργοῦν δίκαιον. Τὸ δόγμα εἶναι ἀκριβές. Στηρίζεται εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, δηλαδή εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας. Καὶ ἡ ἀσκήσις αὐτῇ, οἰανδήποτε καὶ ἂν ἔχῃ ἀφετηρίαν, στηρίζεται εἰς τὴν βίαν. Οἱ τιθέμενοι κανόνες δικαίου εἶναι ὑποχρεωτικοί. Ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν κατάκτησιν, ὅπου οἱ δυνάσται ἠθέλησαν νὰ μεταβάλουν τὸ ἰσχυρὸν δίκαιον, ἐπέβαλον τὴν θέλησίν των. Τοῦτο, π. χ., συνέβη εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἀγροτικῶν κτημάτων μὲ τὴν ἀρκετὰ εὐρεῖαν ἐφαρμογὴν ἐνὸς ἀγνώστου εἰς τὸ Βυζάντιον ἀνατολικοφεουδαρχικοῦ συστήματος. Ἐπίσης, εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς φορολογίας.

Τὸ ἐφαρμοζόμενον ὅμως δίκαιον εἶναι ὑπόθεσις πρακτικῇ. Ἡ νομιμότης εἶναι ἔννοια μακρᾶς πνοῆς. Προϋποθέτει παγίους θεσμούς, οἱ ὅποιοι, ὅποθενδήποτε ἐπιβαλλόμενοι, συνδέονται μὲ ὠρισμένας προϋποθέσεις.

Ἡ πρώτη προϋπόθεσις εἶναι ἡ ἰσχὺς τῶν θεσμῶν αὐτῶν καὶ ἔναντι τῶν κατεχόντων *de facto* τὴν ἐξουσίαν. Ἡ διαδικασία τῆς ἐξελέξεως, τῆς συνεχίσεως τῆς μεταβολῆς τῆς ἐξουσίας, δὲν πηγάζει ἀπὸ τὴν θέλησίν της ἀλλ' ἀπὸ τοὺς θεσμούς. Οἷονδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὸ πολίτευμα, εἴτε μοναρχικὸν εἴτε ἀριστοκρατικὸν εἴτε δημοκρατικόν. Ὑπάρχουν θεσμοὶ εἰς τὴν μοναρχίαν, γραπτοὶ ἢ ἄγραφοι, ποὺ καθορίζουν τὴν διαδοχὴν. Εἰς τὸν Σαλικὸν Νόμον ὑπετάσσοντο οἱ βασιλεῖς τῆς Δύσεως.

Δευτέρα προϋπόθεσις τῆς νομιμότητος εἶναι ἡ παράδοσις. Τὸ παρελθὸν κυβερνᾷ εἰς πείσμα τῆς δημαγωγίας. Διότι αἱ ῥίζαι τῆς ζωῆς τῶν λαῶν πηγαίνουν πολὺ μακριά. Ἡ διακοπὴ τῆς συνεχείας δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τὸ πάγιον αἷτημα τῆς ἀλλαγῆς. Εἰς ὅσας ὁμως περιπτώσεις ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ καθίσταται ἐκ τῶν πραγμάτων ὀριστικὴ — ἐκ τῶν πραγμάτων ὅμως, ὅχι ἐκ τῆς θελήσεως ὀλίγων ἀνθρώπων, ὅπως συνέβη

μὲ τὴν Τουρκικὴν κατάκτησιν — ἡ διακοπὴ τῆς συνεχείας διασπᾶ μὲν τὴν νομιμότητα, δὲν δημιουργεῖ ὅμως αὐτομάτως νέαν νομιμότητα.

Διὰ τὰ θεμελιωθῆ νέαν νομιμότητος χρειάζεται μία ἄλλη προϋπόθεσις. Μακροχρόνιος ἀποδοχὴ ἀπὸ τὴν καθολικὴν κοινωνικὴν συνείδησιν τῶν θεσμῶν — ὅχι τῶν προσώπων — ποὺ καθιερώουν τὴν νέαν νομιμότητα. Θεσμῶν ποὺ κυβερνοῦν καὶ ὑποτάσσουν τὴν ἐξουσίαν καὶ τὰ πρόσωπα.

Πάντα ταῦτα δὲν ὑπῆρξαν κατὰ τὴν Τουρκικὴν κατάκτησιν. Ὁρθῶς εἶδε ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς τὸ θέμα.

* * *

Βεβαίως, καὶ ἡ Ἱερὰ Συμμαχία τὴν νομιμότητα ἐπεκαλεῖτο. Ὅπως καί, ἀλλοίμονον, ὁ Ὁργανισμὸς Ἡνωμένων Ἐθνῶν, κηρύσσει τὸ ἀμετάβλητον τῶν συνόρων κατὰ τὸν νόμον του καὶ ἀποστέρων εἰς τὴν πρᾶξιν τὴν λειτουργίαν τῆς αὐτοδιαθέσεως τῶν λαῶν, ποὺ διακηρύσσει ὁ ἴδιος ἀλλὰ ποὺ παραβλέπει ὅτι συναρτᾶται ἀρρήκτως μὲ τὰς συγχρόνους ἐννοίας τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς διεθνοῦς εἰρήνης διὰ τῆς δημοκρατίας. Αἱ νομιμότητες ὅμως αὐταὶ εἶναι πλασταί, δὲν ἔχουν τὰς ρίζας των εἰς τὴν Ἱστορίαν καὶ δὲν στηρίζονται εἰς τὴν θέλησιν τῶν λαῶν. Δὲν ἠμπόδισεν ἡ Ἱερὰ Συμμαχία τὴν Ἑλλάδα νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν της, ὅπως δὲν ἠμπόδισεν καὶ ὁ ΟΗΕ νὰ ἐλευθερωθῇ ἡ Ἀνατολικὴ Βεγγάλη. Ἡμπόδισεν ὅμως, πρὸς τὸ παρὸν τὴν ἔνωσιν τῆς Κύπρου μὲ τὴν μητέρα πατρίδα. Ἄλλην νομιμότητα, εἶχον καὶ ἔχουν εἰς τὴν ψυχὴν των οἱ Ἕλληνες. Νομιμότητα φωτεινὴν, δημιουργικὴν, πρᾶγματι νόμιμον.

Αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τῆς νομιμότητος, ἔννοιαν σύνθετον ἀλλ' ἐν ταυτῷ ἀπλῆν, συνηρημένην εἰς τὴν ἰδικήν μας περίπτωσιν μὲ τὸν πατριωτισμόν, τὴν βλέπομεν εἰς ὅλα τὰ ἐπαναστατικὰ Συντάγματα, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἄκρως δημοκρατικοῦ ἢ τοῦ μοναρχικοῦ των προσανατολισμοῦ. Διότι ἔχομεν ἀπὸ ὅλα τὰ εἶδη. Οὐδέποτε ἡ Ἐπαναστατημένη

Ἑλλάς εἶχε τὴν συνείδησιν ὅτι δημιουργεῖ τί τὸ νέον διὰ τῆς ἀνατροπῆς ἐνὸς ὑφισταμένου καθεστῶτος. Ἡ πίστις, ποὺ διέτρεχε τὸ Ἕθνος εἶναι ὅτι ἐλυτρώθη ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν του καὶ ἐπανῆλθε εἰς τὴν μακραίωνα νομιμότητα τῆς παραδόσεώς του. Ἀποκορύφωμα τῆς πίστεως αὐτῆς ἦτο τὸ πρῶτον πάγιον νομοθετικὸν κείμενον, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ δικαίου. Ἐλέχθη, καὶ ἀπὸ ἐμὲ πρὸ πολλῶν ἐτῶν, ὅτι οἱ νόμοι καὶ οἱ κώδικες κρύπτουν ὑπὸ τὴν ξηρότητα τῆς διατυπώσεώς των τὴν ἐποποιεῖαν τῆς μεγάλης ἀνθρωπίνης περιπετείας εἰς τὴν μακραίωνα ἐξέλιξίν της.

Εἰς τὸ περιλάλητον διάταγμα τοῦ 1835 καθορίζονται ὡς ἰσχύον δίκαιον «οἱ νόμοι τῶν βυζαντινῶν ἡμῶν Αὐτοκρατορῶν». Ἡ νομιμότης τοῦ Κωνσταντίνου συνεχίζετο διὰ τῶν Συνελεύσεων τοῦ Ἀγῶνος καὶ τοῦ Καποδίστρια μέχρι τοῦ Ὁθωνος. Ἐτι δὲ πλέον, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς εἰσηγητικῆς ἐκθέσεως τοῦ Διατάγματος τούτου, τὸ ὁποῖον μετὰ ἑκατὸν περίπου ἔτη ἀπεκάλυψε ὁ ἀείμνηστος Τριανταφυλλόπουλος, ἐπροτιμήθη ἡ διατύπωσις «νόμοι τῶν βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων» ἀντὶ τῆς ἀναφορᾶς μόνον εἰς τὸν Ἀρμενόπουλον, ὅπως ἦτο ἡ ἀρχικὴ καὶ σκέψις καὶ πρᾶξις, διότι οὗτοι, οἱ νόμοι τοῦ Βυζαντίου, εἶχον θεσπισθῇ νομοθετικῶς, εἶχον δηλαδὴ τὴν νομιμότητα τῆς καταγωγῆς, ἐνῶ ἡ κωδικοποίησις τοῦ Ἀρμενοπούλου ἦτο ἰδιωτικὴ συλλογὴ, δυναμένη νὰ χρησιμοποιηθῇ μόνον διὰ τὸ εὖ-κολον τῆς χρήσεως.

Ἀλλωστε καὶ τὰ προσωρινὰ πολιτεύματα τοῦ Ἀγῶνος, ἀνάλογον εἶχον διατύπωσιν. Ἐψήφισεν ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ πρώτη Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις: «αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐγκληματικαὶ διαδικασίαι βάσιν ἔχουσι τοὺς νόμους τῶν ἀειμνήστων Χριστιανῶν ἡμῶν Αὐτοκρατόρων καὶ τοὺς παρὰ τοῦ βουλευτικοῦ καὶ ἐκτελεστικοῦ σώματος ἐκδομένους νόμους . . .».

Ἡ δὲ δευτέρα ἐν Ἀστρεὶ Ἐθνικὴ Συνέλευσις καθώριζε: «Κατὰ μὲν τὰ ἐγκληματικὰ καὶ πολιτικὰ ἰσχύουσιν οἱ νόμοι τῶν ἡμετέρων

ρων ἀειμνήστων Χριστιανῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως . . . ».

Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνον οἱ νόμοι, ποὺ ξεσκεπάζουν τὴν λαϊκὴν πραγματικότητα. Μέχρι πρὸ ὀλίγου ἔζη εἰς τὰς Μυκῆνας φύλαξ, ὀνόματι Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος, ὀδηγῶν τοὺς ἐπισκέπτας εἰς τὴν πύλην τῶν «Λεόντων», ὅπως ἐσυνηθίσαμεν νὰ λέγωμεν τὴν πύλην τῶν «Λεαινῶν», ἔλεγε: «Ἐδῶ ἦταν τὸ παλάτι τῶν Βασιλέων μας». Ἀνέτρεχεν ὁ πατριωτισμός του εἰς τὰς Μυκῆνας! Ἀλλὰ μήπως δὲν ἔχομεν καὶ ἄλλο τρανὸν παράδειγμα τοῦ πατριωτισμοῦ αὐτοῦ; Τὰ ὀνόματα τῶν πλοίων, ποὺ ἡτοιμάσθησαν ὡς ἐμπορικά, τάχα, διὰ τὸν ξεσηκωμὸν μὲ τὰς ἐνεργείας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας εἰς τὴν Ὑδραν, τὰς Σπέτσας, τὰ Ψαρά, τὴν Ἀνδρον, τὴν Κάσον καὶ ἄλλοι, εἶχαν ὅλα ἀρχαιοελληνικά ὀνόματα. Θεμιστοκλῆς, Περικλῆς, Ἀγαμέμνων, Ἀθηνᾶ, Ἀλέξανδρος, Ἀριστείδης κ.ο.κ.

* * *

Αὐτῆς τῆς ἱστορικῆς διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον τοῦ Κόσμου, Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, τιμῶμεν σήμερον τὴν ἐπέτειον.

Ἄλλ' ἡ τιμὴ δὲν εἶναι δυνατόν, οὔτε πρέπον οὔτε ἐλληνικὸν νὰ περιορίζεται εἰς μόνους τοὺς ἑορτασμούς. Πρέπει κάθε φορὰ ποὺ δίδεται ἡ εὐκαιρία, μὲ τὸν ἑορτασμὸν τῶν μεγάλων σταθμῶν τῆς ἱστορίας μας, οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες, ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου μέχρι τοῦ κατωτάτου, νὰ προβαίνωμεν εἰς ἔλεγχον τῆς συνειδήσεώς μας, νὰ ἀντιπαραθέτωμεν ὅχι τὰς πράξεις μας πρὸς τὰς πράξεις τῶν τιμωμένων προγόνων, διότι ἡ ἱστορία δὲν ἐπαναλαμβάνεται, ἀναπλάσσεται, μόνον, ὑπὸ ἄλλας μορφάς, ἀλλὰ τὴν πίστιν μας πρὸς τὴν πίστιν των, τὸν πατριωτισμὸν μας πρὸς τὸν πατριωτισμὸν των, τὴν θέλησίν μας διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Γένους καὶ τὴν νομιμότητα τῆς συνεχείας του, πρὸς τὰ ἰδικά των χαρίσματα.

Δὲν φθάνει δηλαδὴ ἡ ἐπὶ κλησίς τοῦ Σολωμοῦ :

ὦ τριακόσιοι! σηκωθῆτε
καὶ ξανάλθετε σ' ἐμᾶς
τὰ παιδιὰ σας θελ' ἰδῆτε
πόσο μοιάζουνε μὲ σᾶς!

Τὸ κάλεσμα τοῦ Γένους ἐπιβάλλει νὰ εἶναι κάθε νεώτερη γενεὰ καλύτερη ἀπὸ τὴν προηγούμενην. Νὰ διδασκώμεθα μὲν ἀπὸ τὸ κλέος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ὀλισθήματα τοῦ παρελθόντος, νὰ τάσσωμεν ὅμως ὡς στόχον νὰ εἴμεθα — ὅχι νὰ γίνωμεν — «πολλῶν κάρρονες».

Διότι οἱ καιροὶ δὲν εἶναι μενετοί. Ἡ ἀνθρωπότης προχωρεῖ πρὸς ἓνα ἄδηλον ἀλλὰ κοσμογονικὸν μέλλον. Πρέπει νὰ βοηθήσωμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν οἰκοδόμησίν του, κατὰ τὰς δυνάμεις μας. Οἱ βραδυποροῦντες συνθλίβονται. Καὶ ὅσοι βλέπουν μόνον πρὸς τὰ ὀπίσω, καταρρέουν.

Καὶ αἱ δυνάμεις μας αὐταὶ συναρτῶνται μὲν ἀπὸ τὸ παρελθόν μας, διότι ἔχομεν τίτλους πὺν ὀλίγοι λαοὶ ἔχουν, ἀλλ' ἐξαρτῶνται καὶ ἀπὸ τὴν ἰδικήν μας θέλησιν, θέλησιν καὶ πίστιν ὁμονοίας, μόχθου καὶ συγχρόνων ἰδανικῶν.

Ἡ προκλήσις τοῦ διαγραφομένου μέλλοντος προβάλλει ἀπειλητική.

Δὲν εὐρίσκω ἄλλην ἐκκλήσιν πρὸς τοὺς Ἑλληνας παρὰ τὸ χορικὸν τοῦ «Φαέθοντος» τοῦ Εὐριπίδου, ὅπως τὸ ἐμαθαίναμε στὰ νιάτα μας στὸ Γυμνάσιον, πὺν παίρνει, σήμερα, ἓνα ἀλλόκοτον συμβολισμόν.

Ἔγρεσθ' ἔγρεσθ' ἀπὸ κοίτας· ἤδη φέγγος κατὰ γᾶν
γλαυκᾶς ἔλαμψεν Ἔω· φεύγει δι' ἄστρο' εἰς νύχθ' ἱεράν.

Τότε θὰ μπορούμε νὰ ἀκούσουμε μὲ τὸ κεφάλι ψηλὰ τὴν ἐντολὴ τοῦ Κωστιῆ Παλαμᾶ:

«Αὐτὸ τὸ λόγο θὰ σᾶς πῶ,
δὲν ἔχω ἄλλο κανένα.
Μεθύστε μὲ τ' ἀθάνατο
κρασὶ τοῦ εἰκοσιένα.»